

ΕΓΚΥΚΛΙΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Πρὸς
Τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Θέμα : «**Ὁ καιρὸς τῆς Θείας Λειτουργίας καὶ ἡ δυνατότης τελέσεώς της τὸ Ἑσπέρας.**».

Σεβασμιώτατοι ἐν Χριστῷ ἀδελφοί,

Ὁ ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης θεωρεῖ τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν ὡς «τέλος πάσης τελετῆς καὶ θείου μυστηρίου σφραγίδα». Αὕτη καίτοι ἐπισφραγίζει τὴν νυχθήμερον λειτουργικὴν προσευχήν, ἐν τούτοις διατηρεῖ αὐτοτέλειαν ἀπὸ τὰς ἄλλας Ἱεράς Ἀκολουθίας καὶ ἐλευθερίαν τρόπον τινὰ ἀπὸ τοὺς χρονικοὺς περιορισμοὺς τοῦ ἡμερονοκτίου λειτουργικοῦ συστήματος.

Τὰ ἀνωτέρω χαρακτηριστικὰ της συνέβαλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν διαφόρων λειτουργικῶν σχημάτων καὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν σύνδεσιν της μὲ τὸ δεῖπνον, κατὰ μίμησιν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ τὸ ἔσπερας σηματοδοτεῖ τὴν ἔναρξιν νέας λειτουργικῆς ἡμέρας, κατὰ τοὺς Ἑβραίους. Αὐτὸ ἐπηρέασε καὶ τὴν χριστιανικὴν λειτουργικὴν πρᾶξιν.

Ἡ σύναξις τῶν πιστῶν, εἰς τὰ πλαίσια τοῦ δείπνου καὶ μάλιστα «ἐν τῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ», ἐτόνισε τὴν ἔννοιαν τῆς εὐχαριστίας, ὄχι ὡς μιᾶς λατρευτικῆς (μυστηριακῆς) τελετῆς, ἀλλὰ τῆς κυρίας ἐκδηλώσεως τῆς προσμονῆς καὶ προγεύσεως τοῦ καινοῦ κόσμου τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Τὸ Μυστήριον ἐτελεῖτο ἀρχικῶς μετὰ τὸ δεῖπνον, ἀλλ' ἐνωρὶς διὰ λόγους εὐλαβείας ἐπεκράτησε νὰ τελεῖται πρὸ τοῦ δείπνου. Εἰς τοῦτο συνέβαλον αἱ κοινωνικαὶ συνθήκαι, ἀλλὰ καὶ λόγοι σεβασμοῦ πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ Μυστήριον. Διετηρήθη δὲ αὐτὸ τὸ ἔσπερινόν σχῆμα εἰς τὰ πλαίσια τῆς παννυχίδος κατὰ τὰς μεταβαπτισματικὰς λειτουργίας (Μ. Σάββατον, παραμονὴ Θεοφανείων καὶ Χριστουγέννων ἢ καὶ τὴν Μ. Πέμπτην), ὅπως καὶ εἰς τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων. Εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις ὁ πλέον ρυθμιστικὸς παράγων τοῦ τοιοῦτου καθορισμοῦ ἦτο ἡ νηστεία, τὸ ὄριον τῆς ὁποίας διαφυλάττει ἡ ἐνάτη ὥρα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγκη κοινωνίας τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων ὑπὸ τῶν ὁμαδικῶς βαπτιζομένων κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἡμέρας κατηχουμένων.

Ἐνωρὶς ὅμως ἡ Θεία Εὐχαριστία ἀπεσπᾶσθη ἀπὸ τὸ δεῖπνον καὶ ἐπεκράτησε νὰ τελεῖται «ὠρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις», ὅπως ἀναφέρει ὁ Κλήμης Ῥώμης εἰς τὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολήν του. Πάντως μετὰ τὸν 4ον μ.χ. αἰῶνα αὕτη τελεῖται μετὰ τὴν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας ἢ ἀκριβέστερον μετὰ τὴν τρίτην καὶ ἕκτην ὥραν (δηλαδὴ περίπου 9 ἕως 12 π.μ.), «ἐπειδὴ τρίτη ὥρα τῆς ἡμέρας ἦν, ὅτε ἐπεδήμησεν τὸ Πανάγιον Πνεῦμα ἐπὶ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους». Ὅμως ἡ Θεία Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἐξακολουθεῖ νὰ συνδέεται ἀρρήκτως μετὰ τοῦ Ἑσπερινοῦ, ἐνῶ ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Χριστουγέννων ἐτελεῖτο μετὰ τὸ μεσονύκτιον καὶ «πρὸ τῆς ἡμέρας, διὰ μυστηριώδη αἰτίαν· ὅτι γνώμη τῶν Θείων Πατέρων (εὐλαβῆς παράδοσις, τὴν ὁποίαν διασώζει ὁ Θεόφιλος Καμπανίας) εἶναι μετὰ τὸ μεσονύκτιον νὰ ἔγινεν ἡ τε γέννησις καὶ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Ἡ ποικιλία αὕτη ὡς πρὸς τὸν χρόνον τελέσεως τῆς Θείας Λειτουργίας ἠρμηνεύθη ἀπὸ τὸν Ματθαῖον Βλάσταρην ὡς μία φιλόσοφος πρᾶξις τῶν Πατέρων καὶ ὡς εἰς θαυμάσιος τρόπος χειραγωγίας τῶν πιστῶν «πρὸς τὴν ἐνιαίαν καὶ ὑπέροσον ἐντεῦθεν γνῶσιν».

Ἀρκεταί, ὅμως, εἶναι αἱ περιπτώσεις μὴ τηρήσεως τῶν χρονικῶν πλαισίων, τὰ ὁποῖα καθώρισεν ἡ παράδοσις διὰ ποιμαντικούς ἢ ἄλλους λόγους. Εἰς μαρτυρολογία π.χ. ὑπάρχουν πληροφορία ὅτι ὠρισμένοι μάρτυρες πρὸ τοῦ θανάτου τῶν ἐτέλουν οἱ ἴδιοι τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν καὶ προφανῶς ὄχι εἰς κάποιαν συγκεκριμένην ὥραν, ὅπως π.χ. τοῦτο ἀναφέρεται διὰ τὸν Ἱερομάρτυρα Λουκιανόν Σαμοσατέα. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας πάλιν, λόγοι ποιμαντικῆς φροντίδος ἐπέβαλλον τὴν μετὰθεσιν τῆς Προηγιασμένης Λειτουργίας ἀπὸ τὸ ἔσπερας εἰς τὴν πρωΐαν καὶ ἂν καὶ τὸ ἔθιμον αὐτὸ τὸ ἐμέμφοντο οἱ Κολλυβάδες, τοῦτο διετηρήθη μέχρι σήμερον εἰς τὸ κοσμικόν τυπικόν.

Τὴν ἰδίαν περίοδον πάλιν ὑπῆρξεν ἀποδοχή ἢ ἔστω ἀνοχή διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ χρόνου τελέσεως (ἀπὸ ἔσπερινῆς εἰς πρωϊνῆν) τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Μ. Σαββάτου, τῆς Μ. Πέμπτης, τῆς Παραμονῆς τῶν Θεοφανείων καὶ τῶν Χριστουγέννων, ὅπως ἐξακολουθεῖ τοῦτο νὰ τελεῖται καὶ σήμερον διὰ ποιμαντικούς λόγους, ἀφοῦ κατὰ τὸν Θεόφιλον Καμπανίας (18ος αἰὼν) «τοῦτο δὲν βλάπτει, διότι ἡ χάρις τοῦ Παναγίου Πνεύματος δὲν περιορίζεται καὶ δὲν περικλείεται εἰς καιρούς».

Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἀπὸ τὸν 18ον αἰῶνα ὑπῆρχε μία ἀνοχή ὡς πρὸς τὸν καιρὸν τελέσεως τῆς Θείας Λειτουργίας. Ὁ προβληματισμὸς ὅμως διὰ τὸ ἂν εἶναι δυνατόν ἢ ὄχι νὰ γίνῃ τὸ μυστήριον τοῦτο ἐκτὸς τῆς τρίτης ὥρας εἶναι παλαιότερος· Σύνοδος, βεβαίως, Οἰκουμενικὴ δὲν ἠσχολήθη μὲ τὸ θέμα τοῦτο καὶ μεγάλοι Πατέρες δὲν ἐφύλαττον τὸν ὅρον τῆς τρίτης ὥρας, μὲ ἀποτέλεσμα αὐτῆ ἡ τακτικὴ νὰ δημιουργηθῇ, ἴσως, τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ὑποχρεοῦται νὰ τηρῇ τὸ ἔθος αὐτό.

Εἰς κείμενον ὅμως τῆς ἰδίας ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον φέρεται ὡς ἔργον τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλινίκου τοῦ Γ' δίδεται μία σοφὴ ἀπάντησις εἰς τὸν ἀνωτέρω προβληματισμὸν, ἡ ὁποία καὶ τὴν παράδοσιν σέβεται, καὶ «τὴν χρεῖαν τοῦ λαοῦ» δὲν ἀγνοεῖ· «Ὁ καιρὸς τῆς ἱεράς λειτουργίας - λέγει τὸ κείμενον - εἶναι κατὰ τὴν παλαιάν συνήθειαν ἡ τρίτη ὥρα τῆς ἡμέρας, ὅμως δύναται καὶ ταχύτερον καὶ ὑστερώτερον καὶ νὰ ἀρχίσῃ καὶ νὰ τελειώσῃ, ἂν εἶναι ἀνάγκη· πρὶν δὲ τοῦ μεσονυκτίου καὶ μετὰ μεσημβρίαν οὐχί· ἐκτὸς τῶν διωρισμένων ἡμερῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ἡ λειτουργία γίνεταί ὁμοῦ μὲ τὸν ἔσπερινόν».

Χωρὶς καμμίαν ἐπιφύλαξιν τὴν ἰδίαν ἀπάντησιν θὰ ἠμπορούσαμε νὰ δώσωμεν καὶ σήμερον, σχετικῶς μὲ τὴν ἀλλαγὴν τῆς τρίτης ὥρας καὶ τὴν δυνατότητα τελέσεως τῆς Θείας Λειτουργίας τὸ ἔσπερας. Διότι καὶ σήμερον πολλάκις συμβαίνει νὰ τελεῖται ἡ Θεία Λειτουργία «καὶ ταχύτερον καὶ ὑστερώτερον» τῆς τρίτης ὥρας. Παραδείγματος χάριν, ἡ δευτέρα Θεία Λειτουργία, τὴν ὁποίαν διὰ ποιμαντικούς λόγους πολλαὶ Ἱεραὶ Μητροπόλεις ἔχουν καθιερώσει, τελευταίως, ἀνατρέψασαι ὅμως τὸν παραδοσιακὸν τρόπον τελέσεως τοῦ μυστηρίου.

Εἰς τὸ ἴδιον πλαίσιον ἐντάσσονται καὶ αἱ πρόσφατοι πρωτοβουλία, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ποιμαντικῶν ἀναγκῶν, αἱ ὁποῖαι μεταθέτουν εἰς ὠρισμένας χαροσύνους ἡμέρας τὴν τέλεσιν τῆς Θείας Λειτουργίας τὸ ἀπόγευμα ἢ καὶ τὸ βράδυ πρὸ τοῦ μεσονυκτίου. Ὅλοι αὗται εἶναι «ἀντιπαραδοσιακαὶ καὶ ἀπαράδεκτοι».

Ἀδελφοὶ καὶ Πατέρες ἐν Κυρίῳ,

Ἡ Ἀγρυπνία κατὰ τὰς ἐορτὰς "ποῦ πέφτουν" καθημερινὴν εἶναι ἡ πλέον σοφὴ καὶ σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς παράδοσεως τῆς Ἐκκλησίας μας πρακτικὴ. Κατ' αὐτὴν, ἀφοῦ προηγηθῇ σύντομος ἀγρυπνία, ἀκολουθεῖ μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἡ τέλεσις τῆς Θείας Λειτουργίας. Τοιοῦτοτρόπως τιμᾶται καὶ ὁ ἀρχαῖος θεσμὸς τῆς εὐχαριστιακῆς λεγομένης νηστείας, ἀλλὰ καὶ οἱ πιστοὶ ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ βιώσουν τὴν Θείαν Λειτουργίαν ὡς τὴν πραγματικῶς καινὴν ἡμέραν τῆς σωτηρίας καὶ τὸν καιρὸν τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῶν ἐσχάτων.

Κατὰ προτεραιότητα, ὅμως, ὅλων αὐτῶν πρέπει νὰ χωρίσωμεν εἰς τὴν ἐπαναφορὰν τῆς Προηγιασμένης εἰς τὴν κανονικὴν τῆς ὥραν, ἀπαραιτήτως καὶ ἰδίως καθ' ἑκάστην Τετάρτην τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, παρόλας τὰς δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι ἀναφύονται σήμερον. Αὐτὴ εἶναι ἡ λύσις, πρὸς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ φθάσωμεν τὸ ταχύτερον.

Ταῦτα πάντα πρὸς προβληματισμὸν καὶ ἀποφυγὴν ἀβασανίστου υἰοθετήσεως ἀλλοτρίων ἢ μὴ παραδοσιακῶν λειτουργικῶν σχημάτων.

- † Ὁ Ἀθηνῶν Χ Ρ Ι Σ Τ Ο Δ Ο Υ Λ Ο Σ, Πρόεδρος.
- † Ὁ Διδυμοτεῖχου καὶ Ὁρεστιάδος Νικηφόρος.
- † Ὁ Μυτιλήνης, Ἐρεσσοῦ καὶ Πλωμαρίου Ἰάκωβος.
- † Ὁ Λήμνου καὶ Ἁγίου Εὐστρατίου Ἱερόθεος.
- † Ὁ Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου Δημήτριος.
- † Ὁ Βεροῖας καὶ Ναούσης Παντελεήμων.
- † Ὁ Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης Ἀνδρέας.
- † Ὁ Γυθείου καὶ Οἰτύλου Χρυσόστομος.
- † Ὁ Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ Ἰγνάτιος.

† Ὁ Κυθήρων Κύριλλος.

† Ὁ Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Θεόκλητος.

† Ὁ Καισαριανῆς, Βύρωνος καὶ Ὑμηττοῦ Δανιήλ.

† Ὁ Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης Ἐφραίμ.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος
† Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Σκλήφας.

Ἀκριβές Ἀντίγραφον
Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος

† Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Σκλήφας.